

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Neúčinnost právního jednání v insolvenčním právu

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

rok odevzdání: 2014
ročník SVOČ: VII.

Autor: Štěpán Štancl
Konzultant: JUDr. Tomáš Pohl
Vědecký seminář:

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 15. 4. 2014

.....

Obsah

Úvod.....	1
1 Podstata neúčinnosti právního jednání.....	2
2 Důvody neúčinnosti právního jednání v insolvenčním řízení.....	4
2.1 Neúčinnost na základě odporovatelnosti	4
2.1.1 Vztah § 235 a jednotlivých „skutkových podstat“, uvedených v § 240 - 242	4
2.1.2 Společné znaky „skutkových podstat“	6
2.1.3 § 240 – Právní jednání bez přiměřeného protiplnění	9
2.1.4 § 241 – Zvýhodňující právní jednání	11
2.1.5 § 242 – Úmyslně zkracující právní jednání	12
2.2 Neúčinnost „ze zákona“	13
3 Odpůrčí spory a důsledky neúčinnosti	15
3.1 Aktivní legitimace.....	18
3.2 Pasivní legitimace.....	18
4 Sřet neplatnosti a odporovatelnosti a důsledky výběru pro majetkovou podstatu	20
Závěr.....	22
Seznam použitých zdrojů a literatury	23

Seznam použitých zkratk:

InsZ	Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (Insolvenční zákon)
OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník
OZ 1964	Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník
ZKV	Zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád
ÚS	Ústavní soud České republiky
NS	Nejvyšší soud České republiky
VS	Vrchní soud
KS	Krajský soud

Úvod

V situaci, kdy se dlužník dostane do platební neschopnosti, stane se předluženým, nebo mu platební neschopnost hrozí, a zároveň má více věřitelů, je v úpadku.¹ Úpadek je řešen jedním ze zákonem stanovených způsobů tak, aby došlo k co nejvyššímu poměrnému a spravedlivému uspokojení věřitelů. Dlužníkův majetek v okamžiku úpadku obvykle nedosahuje takové výše, aby mohlo dojít k plnému uspokojení všech věřitelů. Z logiky věci by se při absenci insolvenčního řízení v okamžiku úpadku (resp. v okamžiku, kdy by se o jeho hrozbě dověděl) pokusil každý věřitel získat co nejvyšší uspokojení své pohledávky, což by nakonec vedlo k tomu, že celkové uspokojení všech věřitelů by bylo pravděpodobně nižší, a míra uspokojení jednotlivých věřitelů by určitě nebyla rovnoměrná. Snaha odstranit tento problém, který zahraniční literatura označuje jako „*common pool problem*“,² neboli problém společně užívaného zdroje, je podstatou insolvenčního řízení. Z individuálních vztahů dlužníka s věřiteli se okamžikem úpadku stává kolektivní vztah řešený insolvenčním řízením. Jeho základním rysem je, že dlužník přichází o svá dispoziční oprávnění a věřitelé již nemohou postupovat při vymáhání svých pohledávek individuálně. Účinky insolvenčního řízení a omezení, která přináší, tedy nepocítí jen dlužník, ale i věřitelé.

Cílem insolvenčního řízení je co nejvyšší poměrné uspokojení věřitelů. Aby ho mohlo být dosaženo, je nutné se vypořádat s právními jednáními, která majetkovou podstatu neodůvodněně zkracují. K tomu slouží mj. institut neúčinnosti právního jednání.

V této práci se budu zabývat úpravou neúčinnosti právního jednání v insolvenčním řízení, resp. jejími nejvýznamnějšími, případně nejrozporuplnějšími otázkami.

¹ Úpadek definuje §3 zákona o úpadku a způsobech jeho řešení (Insolvenční zákon) č. 182/2006 Sb.

² RICHTER, Tomáš. Insolvenční právo. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2008, s. 50.

1 Podstata neúčinnosti právního jednání

„Co svět světem stojí, podléhají dlužníci příležitostně pocitu, že mnohem lépe, než ponechat svůj majetek k uspokojení věřitelům, bude převést jej na někoho jiného, zpravidla (nikoli však nutně) na někoho, kdo je jejich srdci poněkud bližší.“³

Motivace dlužníků je díky uvedenému citátu zřejmá. Posláním institutu neúčinnosti je tedy zamezit právě takovému jednání (a případně získat majetek zpět do majetkové podstaty), a tím ochránit věřitele před nelegitimním úbytkem majetku, který může sloužit k jejich případnému uspokojení.

Dalším důvodem pro existenci neúčinnosti v insolvenčním právu je fakt, že zájem jednotlivých věřitelů není nejlepší z pohledu celku – může dojít ke zmenšení celkového možného uspokojení. Tento důvod vychází z kolektivní podstaty insolvenčního řízení tak, jak byla vysvětlena v úvodu práce. Proto je možné v insolvenčním řízení odporovat i jednáním, která zvýhodňují jednoho věřitele před ostatními.

Neúčinnost upravuje občanské právo⁴, nicméně insolvenční právo obsahuje úpravu speciální, přičemž paleta jednání, kterým lze v insolvenčním řízení odporovat i možnosti odporování, jsou v něm širší. Důvodem je, že jak dlužník, tak věřitelé si uvědomují, že jde tzv. „o poslední kolo hry“⁵, navíc hodnota majetkové podstaty nepostačuje k plnému uspokojení všech věřitelů. Dlužníková motivace zbavit se majetku, případně zkrátit věřitele je vyšší, a vzhledem k tomu, že si uvědomuje pravděpodobnou ztrátu majetku, může se snížit péče, s kterou o něj pečuje. Motivace věřitelů maximalizovat plnění, které získají, se zvyšuje.

Střet protichůdných právních principů v institutu odporovatelnosti

V institutu odporovatelnosti se střetávají protichůdné právní principy. Princip kolektivního poměrného uspokojení věřitelů, který je podstatou insolvenčního řízení s principem pacta sunt servanda, který je základním právním principem soukromého práva, a na němž stojí běžný obchodní styk. Při nastavování pravidel pro odporovatelnost je proto důležité postupovat velmi opatrně. Pokud jsou příliš mírná, snižují úspěšnost insolvenčního řízení. Jsou-li příliš tvrdá, mohou zachytit i zcela

³ RICHTER, T.: s. 318

⁴ V OZ relativní neúčinnost (§ 589 – 599), v OZ 1964 odporovatelnost (§ 42a).

⁵ JACKSON, Thomas H. The logic and limits of bankruptcy law. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, viii, s. 11. in RICHTER, T.: s. 33.

legitimní transakce vzniklé před zahájením insolvenčního řízení. To snižuje právní jistotu a zvyšuje transakční náklady v ekonomice (při uzavírání smluv musí strany s touto možností počítat a tím: 1) zvyšují vlastní náklady na monitorování dlužníka, 2) potenciální ztráta vzniklá úpadkem protistrany se v důsledku možného zachycení legitimních transakcí příliš přísnými pravidly o odporovatelnosti zvýší, což je nutné ve zvýšené míře promítnout i do ostatních transakcí).⁶

⁶ RICHTER, Tomáš: Insolvenční zákon: od vládního návrhu k vyhlášenému znění, Právní rozhledy 21/2006, s. 765

2 Důvody neúčinnosti právního jednání v insolvenčním řízení

InsZ přinesl změnu v samotném konceptu neúčinnosti právního jednání. Úprava v ZKV byla založena na neúčinnosti, která nastávala ze zákona. Naproti tomu InsZ je založen na neúčinnosti na základě odporovatelnosti. Tyto pojmy v práci používám v tom smyslu, že odporovatelnost je možnost uplatnit odpůřčí žalobu vůči určitému právnímu jednání, zatímco neúčinnost se zakládá rozhodnutím soudu o této žalobě. Pro přehlednost toto pojmové schéma používám i tam, kde se jej InsZ nedrží.

2.1 Neúčinnost na základě odporovatelnosti

V § 235 InsZ obecně definuje odporovatelná právní jednání jako taková, „*kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitelů nebo zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných.*“ Na rozdíl od občanského práva se z podstaty řízení neuplatní zásada, dle které žaloba nemůže být úspěšná tam, kde k uspokojení pohledávky žalujícího věřitele lze použít jiný dlužníkův majetek.⁷

2.1.1 Vztah § 235 a jednotlivých „skutkových podstat“, uvedených v § 240 - 242

Koncepce odporovatelnosti v InsZ je taková, že § 235 obecně definuje odporovatelné jednání a § 240-242 obsahují jednotlivé „skutkové podstaty“. Tím vyvstává zajímavá otázka: musí odporovatelné právní jednání splňovat obecnou definici § 235 a zároveň jednu ze skutkových podstat? Příklad, kdy bude naplněna jedna ze skutkových podstat, ale nebude naplněna obecná definice vzhledem k dikci jednotlivých ustanovení, nemůže nastat. Problém nastává, pokud jednání splňuje obecnou definici (tj. došlo ke zkrácení věřitele), ale nesplňuje žádnou ze skutkových podstat. Je potom odporovatelné? K tomu existují protichůdné názory: Maršíková se kloní spíše k závěru, že ustanovení § 240-242 jsou demonstrativním výčtem jednání, jež lze napadat, a to zejména proto, že InsZ i na jiných místech stanovuje, že je určité jednání neúčinné (např. § 248 (2), (3) – neúčinnost zajištění na majetkové podstatě, došlo-li ke vzniku až po zahájení insolvenčního řízení; §

⁷ MARŠÍKOVÁ, Jolana a kol. Insolvenční zákon: s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy, ve znění zákonů č. 69/2011 Sb. a č. 73/2011 Sb. Praha: Leges, 2011, S. 366.

246 (2) – neúčinnost jednání dlužníka týkajícího se majetkové podstaty v konkursu). Demonstrativní výčet, ale s jinými argumenty razí i významná část judikatury. Za jednání, jimž lze odporovat, protože naplňují obecnou definici, ale ne žádnou ze skutkových podstat, považují například jednání vedoucí k bezdůvodnému obohacení nebo některá započtení pohledávek.⁸ Myslím si, že v tomto případě jde spíše o pojmové nedorozumění – tato jednání lze zahrnout i pod některou ze skutkových podstat v §240-242, například kvůli zvýhodnění věřitele.

Naproti tomu Kozák píše: „ (...) musí být naplněna jak obecná definice, tak současně jedna ze skutkových podstat v § 240-242“. Tento závěr bohužel ale nijak neodůvodňuje.⁹ Další komentáře¹⁰ se k problému nevyjadřují. Richter se problému věnuje širěji. § 235 považuje za uvozující ustanovení, které samo o sobě nestačí k odporovatelnosti. Nutné je naplnit jednu ze skutkových podstat. Důvodem pro zaujetí tohoto názoru je pro něj zejména případný rozpor s principem pacta sunt servanda, jakož i zásada, že insolvenční řízení se nedotýká práv věřitelů nabytých v dobré víře před zahájením řízení, nestanovili zákon jinak.^{11 12} S tímto názorem souhlasím. Opřít by ho šlo i o argumenty technické – např. není jasné, v jak dlouhé době před zahájením insolvenčního řízení by mohlo být učiněno potenciálně odporovatelné právní jednání, které naplňuje pouze § 235(1), vzhledem k tomu, že jednotlivé skutkové podstaty stanovují lhůty odlišné a jiné InsZ neuvádí.

Tento spor byl vyřešen novelou InsZ k 1. 1. 2014, provedenou zákonem č. 294/2013 Sb. Ta změnila § 235 (2) InsZ, který nyní explicitně říká, že rozhodnutím soudu o odpůrčí žalobě se zakládá neúčinnost všech jednání, která tento zákon považuje za neúčinná, není-li stanoveno jinak. Zahrnuje tedy např. i § 111 (1) a 248 (2). § 246(2) je právě výjimkou – nově říká, že § 235 se nepoužije. Tím zákonodárce potvrdil názor Maršíkové, ale jen potud, že proti jednáním, která jmenuje, se použije odpůrčí žaloba. Nic to ale

⁸ Např. Usnesení VS v Olomouci 12 Cmo 1/2013, Rozsudek KS v Ostravě sp. zn. 14 ICm 2068/2010, Rozsudek KS v Ostravě sp. zn. 36 ICm 2050/2010, Rozsudek VS v Praze č. j. 15 Cmo 72/2010.

⁹ KOZÁK, Jan / [et al.]. Insolvenční zákon a předpisy související: Nařízení Rady (ES) o úpadkovém řízení: komentář. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, xxiii, 1246 s. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-807-3572-433.

¹⁰ KOTOUČOVÁ, Jiřina a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon): komentář. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010. xxi, s. 505. ; ZELENKA, Jaroslav a kol. Insolvenční zákon: (zákon č. 182/2006 Sb., ve znění zákona č. 312/2006 Sb., č. 108/2007 Sb., č. 296/2007 Sb. a č. 362/2007 Sb.): poznámkové vydání s důvodovou zprávou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy. 2., aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2008. 796 s.

¹¹ §5 c) InsZ.

¹² RICHTER, T.: s. 333.

nemění na faktu, že výčet je dále taxativní, nikoliv demonstrativní, protože připouští neúčinnost pouze u jednání, o kterých to stanoví zákon. Navíc se domnívám, že zařazení zmiňovaných jednání do stejné skupiny jako § 240-242 je problematické, neboť nemusí naplňovat dikci § 235. Proto o nich pojednávám v kapitole o neúčinnosti „ze zákona“ i přesto, že se jejich neúčinnost uplatňuje odpůrcí žalobou.

2.1.2 Společné znaky „skutkových podstat“

Díky tomu, že se jednání popsaná v § 240 – 242 částečně překrývají, a navíc existuje obecná skutková podstata (resp. uvozující ustanovení) v § 235, lze abstrahovat určité společné znaky, které musejí být naplněny při každém odporovatelném jednání.

Právní jednání

Odporovatelnost připadá v úvahu jen tam, kde bylo právně jednáno. Na právní jednání se pohlíží ve světle § 545 a násl. OZ, které popisují právní jednání (na rozdíl od OZ 1964 ho OZ nedefinuje).

Jak vyplývá z konstantní judikatury,¹³ a zároveň i z dikce InsZ¹⁴, odporovat lze jen platnému právnímu jednání. To je logické – podstata neúčinného jednání spočívá v tom, že jednání je dále považováno za platné, vzhledem k omezenému okruhu subjektů (věřitelé, příp. insolvenční správce, 3. osoba - žalovaný), ale nenastávají zamýšlené právní účinky. Neplatnému právnímu jednání tedy není proč odporovat – nemá účinky vůči nikomu a pochopitelně tedy ani vůči zmíněným subjektům. Doposud jsme hovořili o absolutně neplatných právních jednáních.

U relativně neplatných jednání by mohla být situace jiná – jsou považována za platná až do doby, kdy je vznesena námitka neplatnosti. Judikát NS, z kterého další judikatura v této oblasti vychází, říká: *„V případě, že právní úkon je neplatný (ať absolutně nebo relativně), jeho právní účinky vůbec nenastávají; na právní vztahy se hledí stejně, jako by vůbec nebyl učiněn. U právního úkonu, který je neplatný, nelze vyslovit jeho odporovatelnost; neplatnost právního úkonu má přednost před jeho odporovatelností a*

¹³ Např. Rozsudek NS sp. zn. 21 Cdo 1811/2000, Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 1262/2002, Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2432/2007, Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2709/2007. Všechny uvedené ale čerpají z Rozsudku NS sp. zn. 31 Cdo 417/99, uveřejněném v časopise Soudní judikatura pod č. 104, ročník 2000.

¹⁴ § 234 InsZ: „Byla-li zjištěna neplatnost právního úkonu týkajícího se majetku nebo závazků dlužníka, který lze současně považovat za neúčinný, postupuje se podle § 233.“ Tj. podle ustanovení o neplatnosti.

*odporovat lze jen platnému právnímu úkonu.*¹⁵ Odůvodnění dále nerozebírá, z jakých důvodů se tento pohled vztahuje i na relativně neplatná právní jednání. S tímto názorem NS si v kontextu nového soukromého práva dovoluji nesouhlasit. Důvodem, proč dle NS nelze neplatnému jednání odporovat je to, že jeho účinky vůbec nenastávají. Relativně neplatné jednání ale přece účinky má – do doby, než je námitka neplatnosti vznesena. Můj nesouhlas se tedy týká té části, kdy NS své jinak správné odůvodnění rozšiřuje i na relativní neplatnost.

Tato otázka stává zajímavou tím, že OZ, na rozdíl od OZ 1964, jasně upřednostňuje relativní neplatnost před absolutní, respektive platnost před neplatností obecně. Dle důvodové zprávy k OZ je: *„V povaze soukromého práva a charakteru občanských vztahů hledat důvody spíše pro platnost než pro neplatnost právního jednání.“*¹⁶ O relativní neplatnost půjde v případě, kdy je chráněn zájem určité osoby. Jedině ta pak může námitku neplatnosti vznést. Nenamítne-li ji, jednání se považuje za platné¹⁷. Pro absolutní neplatnost (*„soud přihlédne i bez návrhu“*¹⁸) zákon stanoví tři důvody:

a) Zjevný rozpor s dobrými mravy – pokud by rozpor s dobrými mravy nebyl zjevný, půjde o neplatnost relativní.

b) Rozpor se zákonem, pokud je zároveň narušen veřejný pořádek – zde je třeba zkoumat, zda vůbec smysl porušeného zákonného ustanovení vyžaduje, aby takové jednání bylo neplatné, a navíc musí být dotčené pravidlo dostatečně významné na to, aby došlo k narušení veřejného pořádku. Pokud není, jde o neplatnost relativní. Nevyžaduje-li ale smysl porušeného ustanovení, aby jednání, které je s ním v rozporu, bylo neplatné, dané jednání bude platné.

c) Zavazuje-li právní jednání k plnění od počátku nemožnému – pokud by šlo o nemožnost následnou, dojde k zániku závazku. Nezáleží na tom, zda je plnění nemožné právně či fakticky.¹⁹

Tam, kde dle OZ 1964 mohlo být jednání považováno za absolutně neplatné a nebylo mu proto možno odporovat, bude často to samé jednání považováno za relativně neplatné. A nebyla-li vznesena námitka neplatnosti, a tedy považuje se zatím za platné,

¹⁵ Rozsudek NS 31 Cdo 417/99, uveřejněný v časopise Soudní judikatura pod č. 104, ročník 2000. Pro další soudní rozhodnutí viz poznámku č. 13.

¹⁶ Důvodová zpráva k zák. č. 89/2012 Sb. (konsolidované znění), s. 140.

¹⁷ § 586 (2) OZ.

¹⁸ § 588 OZ.

¹⁹ DVOŘÁK, Jan a kol. Občanské právo hmotné. 1. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, s. 190-191.

bude mu, dle mého názoru, možné buď odporovat, nebo namítat neplatnost. Toto se typicky týká neplatnosti pro rozpor se zákonem, která byla dle OZ 1964 absolutní, zatímco dle OZ je absolutní jen v případě, že je chráněn veřejný pořádek. Má-li takové ustanovení za cíl ochranu zájmu určité osoby, jde o relativní neplatnost. Jako příklad ustanovení InsZ, kde tato situace (tedy jednání, která byla dříve neplatná absolutně, budou v souvislosti s novým OZ neplatná jen relativně) nově vyvstává, lze uvést § 242 – úmyslně zkracující právní jednání. K tomu se dostanu blíže v příslušné kapitole. V této úvaze jsem používal i literaturu a judikaturu k občanskému právu. Domnívám se, že zde je úprava tak podobná, že lze tyto prameny použít i pro výklad InsZ.

Zkrácení věřitele

Další nutnou podmínkou pro odporovatelnost je zkrácení možnosti uspokojení věřitele. § 235 říká: „ (...) *kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitele nebo zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných.*“

Pojem zkrácení a jeho výklad je základním kamenem odporovatelnosti. Je otázkou, nakolik lze používat literaturu a judikaturu, která se týká odporovatelnosti v občanském právu. Argumentem pro používání je i fakt, že tak činí, pravděpodobně kvůli nedostatku insolvenční judikatury, i komentáře k InsZ.²⁰ Teleologický výklad²¹ by dle mého názoru dovoloval použít takovou judikaturu, která spíše rozšiřuje okruh jednání, která mohou být odporovatelná, čehož se dále držím.

Na problematiku zkrácení existují v zásadě dva protichůdné pohledy. Podle prvního je zkrácením věřitele stav, kdy došlo ke zmenšení dlužníkovy majetku. Zastává jej Švestka, když říká, že napadnout nelze jednání, která „*nemají za cíl odstraňování majetku.*“²² Pod taková jednání však zařazuje například i neprovedené uplatnění nároku a neuplatnění nároku na povinný dědický díl.²³ To považuji za diskutabilní. Lze si představit, že taková jednání mohou věřitele zkrátit a jednání dlužníka při nich může být úmyslné. Vyloučení takových jednání jako neodporovatelných proto může být unáhlené. Tento názor podporuje i rozhodnutí NS, které *judikovalo „nemožnost odporovat procesním úkonům*

²⁰ Komentáře KOTOUČOVÁ, J., MARŠÍKOVÁ, J., ZELENKA, J.

²¹ Teleologický výklad je nově zakotven v OZ v § 2 a je jedním z podstatných prvků nového soukromého. Veškeré pochybnosti rozptyluje § 3030 OZ - ustanovení hlavy I OZ se použijí, i když se postupuje podle starých předpisů. Tím je vyjádřen zásadní význam těchto ustanovení.

²² ŠVESTKA, Jiří / [et al.]. Občanský zákoník: komentář. Svazek 1 (§ 1 až 654). Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1493.

²³ ŠVESTKA, J.: s. 1493.

*dlužníka majícím za následek výlučně procesní účinky.*²⁴

Podle druhého názoru je třeba vykládat pojem zkrácení širěji. Z. Pulkrábek za zkracující jednání považuje i procesní jednání, jsou-li způsobilá zkrátit věřitele. Na příkladech dokládá, že i čistě procesními jednáními lze ztížit možnost uspokojení věřitele.²⁵

Domnívám se, že zde nejde určit správný či špatný výklad, protože širě odporovatelnosti bývá určena na základě poměrování protichůdných právních principů, a je tedy do značné míry subjektivní. Mně osobně je bližší výklad Pulkrábkův.

2.1.3 § 240 – Právní jednání bez přiměřeného protiplnění

První kategorií odporovatelných právních jednání jsou jednání bez přiměřeného protiplnění, v zahraniční literatuře nazývané „*undervalues*“.²⁶ Zařazena jsou proto, že jejich prostřednictvím může dojít k výraznému snížení dlužníkovy majetku, respektive majetku v majetkové podstatě. Tato úvaha vychází z toho, že dlužník již nadále není motivován spravovat svůj majetek s řádnou péčí, neboť o něj (nebo jeho velkou část) pravděpodobně přijde. Zároveň může toto pravidlo pokrýt i některá úmyslná jednání, kterými by chtěl dlužník úmyslně snížit možnost uspokojení věřitelů. Je pravda, že taková jednání lze podřadit pod § 242 (úmyslně zkracující jednání), nicméně nikde není psáno, že právní jednání nemůže naplnit znaky více skutkových podstat, a v takovém případě by ve sporu dle § 240 bylo postavení žalujícího příznivější, protože není potřeba prokazovat dlužníkům úmysl.

Aby mohlo být právní jednání považováno za odporovatelné, musí být naplněny kumulativně tři podmínky, které jsou uvedeny v odstavcích 1, 2 a 3 § 240.

1. Dlužník se zavázal poskytnout plnění bezúplatně nebo za protiplnění, jehož obvyklá cena je podstatně nižší než obvyklá cena dlužníkovy plnění.
2. Právní jednání musí být učiněno v úpadku nebo k němu musí vést.
3. Právní jednání bylo učiněno v době jednoho roku před zahájením insolvenčního řízení nebo tří let, bylo-li učiněno ve prospěch osoby blízké nebo osoby tvořící s dlužníkem koncern.

Ad 1) Při posuzování ekvivalence uvedených plnění se srovnává sjednaná cena s cenou

²⁴ Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2585/2007 (PR 13/2010, str. 482).

²⁵ PULKRÁBEK, Zdeněk: Vyhlídky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku, Právní rozhledy 11/2013, s. 381.

²⁶ RICHTER, T.: s. 333.

obvyklou. InsZ toto uvádí výslovně, a reaguje tak na judikaturu, která vznikla k ZKV,²⁷ a která se vypořádala s názorem, že se použije cena určená dle předpisů pro oceňování majetku. Cenou obvyklou se dle této judikatury i dle InsZ tedy myslí „cena dosažitelná při prodeji stejného nebo obdobného majetku za stejných nebo obdobných podmínek v daném místě a čase“.²⁸ V tomto smyslu se vyjadřuje i literatura.²⁹

Ad 2) O jednáních učiněných ve prospěch osoby blízké nebo osoby tvořící koncern zákon stanovuje vyvratitelnou právní domněnku, že byla učiněna v úpadku.

Ad 3) Insolvenční řízení je zahájeno dnem, kdy insolvenční návrh dojde věcně příslušnému soudu.³⁰

Zároveň je v § 240 (4) vyjmenován výčet jednání (taxativní), která jednáním bez přiměřeného protiplnění nejsou.

1. Plnění uložená právním předpisem – v úvahu připadají různé druhy plnění jak veřejnoprávního (celní, daňové, pojistné), tak soukromoprávního (typicky výživné) charakteru.³¹
2. Příležitostný dar v přiměřené výši – nutno posuzovat individuálně.
3. Plnění, kterým bylo vyhověno ohledům slušnosti – jako 2.
4. Jednání, o kterém dlužník se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládal, že z něj bude mít přiměřený prospěch, nemohla-li osoba, v jejíž prospěch bylo jednání učiněno, poznat, že je dlužník v úpadku nebo by k němu toto jednání mohlo vést – tuto možnost ale vůbec nemůže naplnit osoba blízká a osoba tvořící s dlužníkem koncern. Tzn., stanovuje se nevyvratitelná právní domněnka, že taková osoba musí o úpadku nebo jeho hrozbě vědět.

K odporovatelnosti tzv. ekvivalentních plnění

U této skutkové podstaty se stává významnou i otázka tzv. ekvivalentních plnění. Pulkrábek silně kritizuje judikaturu i literaturu, která setrvale potvrzuje nemožnost odporovat tzv. ekvivalentním právním jednáním. To jsou jednání, jejichž následkem objektivně nedochází ke zmenšení majetku dlužníka, ale pouze k nahrazení určitého typu majetku jiným typem. Příznivci tohoto názoru považují za zkrácení věřitele pouze

²⁷ KOTOUČOVÁ, J.: s. 533. Například Rozsudek NS sp. zn. 29 Odo 130/2004 a navazující judikatura (Rozsudek NS sp. zn. 28 Cdo 223/2012), která tento názor dále drží.

²⁸ Rozsudek NS sp. zn. 29 Odo 130/2004.

²⁹ KOTOUČOVÁ, J.: s. 533, MARŠÍKOVÁ, J.: s. 385.

³⁰ § 97 InsZ.

³¹ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 386.

takové, kde dojde ke zmenšení dlužníkovu majetku. Naproti tomu Pulkrábek se domnívá, že: "není významné, zda dlužník věc zcizí za protihodnotu ekvivalentní či nižší, nýbrž to, zda se věřitel na protihodnotě může uspokojit stejně dobře jako na zcizené věci."³² Proto považuje za zkracující transakce, při nichž je za plnění individuální obdrženo plnění generické, tedy typicky např. nemovitost za peníze. Protože peníze lze oproti nemovitosti snadněji skrýt, převést, utratit, atd., dojde tak k faktickému zhoršení dobytnosti pohledávky, a de facto tedy i ke zhoršení možnosti uspokojení.³³ Tato úvaha se sice týká zejména občanského práva, v souladu s mým názorem na používání občanskoprávní judikatury výše, ji ale považuji za relevantní i v právu insolvenčním.

2.1.4 § 241 – Zvýhodňující právní jednání

Jak již bylo výše řečeno, možnost odporovat těmto jednáním je výsledkem snahy zabránit věřitelům ve snížení nebo destrukci hodnoty společně užívaného zdroje – dlužníkovu majetku, a projevem zásady *par conditio creditorum*, na níž je založeno insolvenční řízení. Cizojazyčná literatura tento typ jednání označuje jako „*preferences (preference law)*“.³⁴

Stejně jako v případě jednání dle § 240, k odporovatelnosti musí být naplněno kumulativně několik podmínek, které jsou uvedeny v § 241.

1. Důsledkem právního jednání se dostane některému z věřitelů na úkor ostatních vyššího uspokojení, než jaké by mu náleželo v konkursu – je otázkou, zda má zvýhodněný věřitel vracet vše nebo jen sumu, o kterou se zvýšilo jeho uspokojení oproti konkursu. Maršíková to nechává na uvážení insolvenčního správce, případně na správcově domluvě se zvýhodněným věřitelem.³⁵
2. Právní jednání musí být učiněno v úpadku nebo k němu musí vést – u osob blízkých a osob tvořících koncern se tento fakt opět presumuje.
3. Právní jednání bylo učiněno v době jednoho roku před zahájením insolvenčního řízení nebo tří let, bylo-li učiněno ve prospěch osoby blízké nebo osoby tvořící s dlužníkem koncern.

Je uveden demonstrativní („zejména“) výčet jednání, která jsou považována za zvýhodňující. Dlužník:

³² PULKRÁBEK, Zdeněk: Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů, Právní rozhledy 21/2009, s. 753

³³ dtto

³⁴ JACKSON, T.: s. 125-126.

³⁵ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 391.

1. splnil dluh dříve, než se stal splatným.
2. dohodl změnu nebo nahrazení závazku ve svůj neprospěch. - Příkladem může být jednání, kterým dlužník jako prodávající nejprve uzavřel s věřitelem jako kupujícím kupní smlouvu o prodeji movité věci a následně uzavřel s kupujícím dohodu o započtení kupní ceny proti pohledávce kupujícího. Tím zkrátil ostatní věřitele, protože za prodaný majetek se mu nedostalo žádného skutečného protiplnění, z něž by se mohli ostatní věřitelé uspokojit.
3. prominul dluh nebo jinak umožnil nesplnění svého práva.
4. poskytl svůj majetek k zajištění existujícího závazku, ledaže jde o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné.

Protože výčet jednání je demonstrativní – za odporovatelná je možné považovat jednání, která nejsou v tomto seznamu, ale charakterem odpovídají těmto jednáním. V tomto ohledu by mohla být nápomocná judikatura, bohužel ale zatím není příliš obsáhlá.

§ 241 opět uvádí taxativní výčet jednání, která být odporovatelná nemohou.

1. Zřízení zajištění závazku dlužníka, obdržel-li za ně dlužník současně přiměřenou protihodnotu. – Opět se bude posuzovat patrně v souvislosti s cenou obvyklou.
2. Jednání v obvyklém obchodním styku, obdržel-li dlužník přiměřené protiplnění, nemohla-li osoba, v jejíž prospěch bylo jednání učiněno, poznat, že je dlužník v úpadku nebo by k němu toto jednání mohlo vést. - Opět se stanovuje nevyvratitelná domněnka vědomosti o úpadku osoby blízké a osoby tvořící koncern.
3. Jednání učiněné po zahájení IŘ nebo moratoria za podmínek stanovených InsZ – např. jednání dle § 122 InsZ, typicky bezprostředně související se zachováním provozu závodu vzniklé v posledních třiceti dnech, týkající se dodávek energií, surovin apod.³⁶

2.1.5 § 242 – Úmyslně zkracující právní jednání

Pokud jsou si odporovatelná jednání bez přiměřeného protiplnění a zvýhodňující jednání v lecčems podobná, o úmyslně zkracujících právních jednáních (v cizojazyčné literatuře jako „*fraudulent transfers*“³⁷) se to ve vztahu k nim říct nedá. Podmínky pro odporovatelnost:

³⁶ KOTOUČOVÁ, J.: s. 544.

³⁷ RICHTER, T.: s. 333.

1. Dlužník úmyslně zkrátil uspokojení věřitele – zásadní rozdíl.
2. Dlužníkův úmysl byl nebo vzhledem k okolnostem musel být druhé straně znám – nastoluje se vyvratitelná právní domněnka, že osobě blízké nebo osobě tvořící koncern, tento úmysl znám byl.
3. Právně jednáno bylo v posledních pěti letech před zahájením řízení – zde není nutné, aby k jednání došlo v úpadku nebo aby k němu směřovalo.

ad 2) Literatura³⁸ i judikatura³⁹ zastávají názor, že tam, kde by i druhá strana nejenže o úmyslu dlužníka věděla, ale měla úmysl zkrátit věřitele také, je takové jednání pro rozpor se zákonem absolutně neplatné, a není tudíž odporovatelné. K tomu připomínám kapitolu Společné znaky skutkových podstat, kde jsem se tomuto problému věnoval. Myslím si, že toto je přesně ten případ, kdy dle neplatnosti v OZ (judikatura i literatura k tomuto tématu jsou dle OZ 1964) se nebude jednat o neplatnost absolutní, ale relativní, neboť smyslem zákazu je hájit zájem určité osoby. Proto se domnívám, že starší literatura a judikatura použít nelze, resp. pokud jde o neplatnost relativní, nebude aplikována a jednání bude odporovatelné. Správce by tak podle mého názoru mohl dle vlastního výběru buď odporovat, nebo namítat neplatnost. K výhodnosti těchto dvou variant pro majetkovou podstatu se dostanu v poslední kapitole.

2.2 Neúčinnost „ze zákona“

Jak bylo rozebíráno v kapitole 2.1, novela insolvenčního zákona vyjasnila spor,⁴⁰ zda se uplatňuje odpůřčí žaloba i na neúčinná jednání, uvedená v InsZ mimo Hlavu VII Části první tak, že se uplatňuje. Řešení sporu je zajímavé zejména z toho důvodu, že většina literatury⁴¹ i významná judikatura⁴² se přiklání na stranu neúčinnosti ex lege. Přesto pravidla o neúčinnosti, která jsou v InsZ mimo část o neúčinnosti právních jednání, neuvádím v předchozí kapitole, kde popisují odporovatelná jednání.

Rozdělení jsem zachoval, neboť tato pravidla se v mnoha ohledech (např. nemusí vždy dojít ke zkrácení věřitele; týkají se jednání vždy učiněných až po zahájení insolvenčního řízení) odlišují od výše popsaných (kapitola 2.1). Také důsledky těchto dvou typů

³⁸ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 394; ZELENKA, J.: s. 370; KOTOUČOVÁ, J.: s. 549

³⁹ Základem je Rozhodnutí NS 31 Cdo 417/99, uveřejněné v časopise Soudní judikatura pod č. 104, ročník 2000, další viz poznámku 62.

⁴⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 294/2013 Sb., s. 141.

⁴¹ KOZÁK, J.: s. 268; KOTOUČOVÁ, J.: s. 224-225.

⁴² Např.: Usnesení VS v Praze sp. zn. 1 VSPH 170/2008-B-17 (KSUL 70 INS 2162/2008); Usnesení VS v Praze sp. zn. 102 VSPH 90/2011-44 (KSPH 38 INS 3926/2009).

neúčinných jednání se podstatně liší. Hledat společné znaky „ze zákona“ neúčinných jednání a jednání uvedených v kapitole 2.1 (stejně jako společné znaky jednání v této kapitole navzájem) by proto bylo velmi obtížné. Dalším důvodem je, že veškerá literatura zatím tato pravidla odlišuje od pravidel uvedených v § 235 – 243 a jejich smíchání by mohlo způsobit zmatek.

Zvláštní postavení mezi tímto okruhem neúčinných jednání má jednání uvedené v § 246 (2), kde se odpůří žaloba dle explicitní zákonné dikce neuplatní. Jde tedy o jediné zbývající pravidlo InsZ stanovující neúčinnost právního jednání skutečně ex lege.

Vzhledem k uvedeným důvodům je zřejmé, že bych se popisem těchto jednání vzdaloval od hlavního tématu práce. Vzhledem k omezenému rozsahu práce tedy pouze vyjmenuji jednotlivá ustanovení InsZ, která neúčinnost „ze zákona“ stanovují. Jedná se o:

- § 111 (3) – nakládání s majetkovou podstatou po zahájení insolvenčního řízení,
- § 248 (2) – zajištění vzniklá po zahájení insolvenčního řízení,
- § 248 (3) – věcná břemena vzniklá po zahájení insolvenčního řízení,
- § 246 (2) – oprávnění nakládat s majetkovou podstatou po zahájení konkursu.

3 Odpůrčí spory a důsledky neúčinnosti

Odporovat právnímu jednání lze pouze odpůrčí žalobou, jejíž náležitosti stanovuje § 239 InsZ. Žaloba musí být podána ve lhůtě jednoho roku ode dne, kdy nastaly účinky rozhodnutí o úpadku.⁴³

Neúčinnost je založena rozhodnutím soudu o odpůrčí žalobě, výjimečně (viz kapitolu 2.2) nastává ex lege. Jejím důsledkem je obecně povinnost vydat plnění z neúčinného jednání do majetkové podstaty (tím se budu zabývat i v následující části této kapitoly – „Povaha odpůrčí žaloby a rozhodnutí o neúčinnosti“, neboť důsledky nelze zcela oddělit od odpůrčí žaloby). Neúčinnost právního jednání nemá vliv na jeho platnost,⁴⁴ jednání je „pouze“ neúčinné vůči určitým subjektům, a to jen po dobu insolvenčního řízení. O jaké subjekty se jedná, zákon přímo nevymezuje. Vzhledem k tomu, že z vydaného plnění se uspokojují věřitelé, lze ale dovodit, že jednání je neúčinné právě vůči nim.⁴⁵ Dále jednání nemá účinky také vůči insolvenčnímu správci a osobě, v jejíž prospěch bylo plněno.

Nelze-li plnění do majetkové podstaty vydat (předmět plnění byl spotřebován, zkrácení spočívalo v procesním jednání, není v držení povinné osoby), musí být poskytnuta rovnocenná náhrada. Ta nemusí být vždy jen peněžní, může být i naturální a teoreticky může jít i o právní jednání.⁴⁶

Důsledkem rozhodnutí o neúčinnosti a toho, že plnění náleží do majetkové podstaty je nemožnost požadovat vyjmutí tohoto plnění z majetkové podstaty vylučovací žalobou. To vychází z úvahy, že o téže věci nelze mezi shodnými účastníky rozhodovat dvakrát – nejprve ve sporu vzešlém z odpůrčí žaloby a pak ve sporu na základě vylučovací žaloby.⁴⁷

Osoba, která je povinná plnit do majetkové podstaty nemůže provést započtení svého nároku vůči dlužníku, ale je povinna vydat do majetkové podstaty plnění v plné výši stanovené rozhodnutím o neúčinnosti. Není rozhodné, zda od ní správce požaduje

⁴³ § 136 (2) c) InsZ.

⁴⁴ § 236 InsZ.

⁴⁵ KOTOUČOVÁ, J.: s. 520.

⁴⁶ KOTOUČOVÁ, J.: s. 514.

⁴⁷ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 380.

původní dlužníkově plnění nebo rovnocennou náhradu (viz výše).⁴⁸

Povaha odpůrčí žaloby a rozhodnutí o neúčinnosti

V předchozí části jsem popsal obecné důsledky neúčinnosti dlužníkových jednání, v této se zabývám otázkou, jak konkrétně se odpůrčí nárok uplatňuje, a s tím pak pojednávám o praktických důsledcích tohoto uplatnění.

Zásadním praktickým problémem, který byl vyřešen novelou InsZ 294/2013 Sb. (vzhledem k významným dopadům ho ale považuji za důležité zde zmínit) bylo, jaký je vůbec charakter odpůrčí žaloby (tj. zda se jedná o žalobu určovací, na plnění nebo konstitutivní – tou se žaluje na založení, resp. změnu hmotněprávního vztahu),⁴⁹ a jak má žalobce postupovat pro získání z majetkové podstaty ušlého majetku. První přístup požaduje, aby se nejprve žalobce (insolvenční správce) domohl prohlášení neúčinnosti právního jednání, následně plnění z tohoto neúčinného právního jednání zahrnul do soupisu majetkové podstaty a následně se žalobou na plnění domáhal vydání majetkového prospěchu, který ušel z majetkové podstaty. Dle tohoto pojetí je tak insolvenční správce nucen podstoupit dva soudní spory: jeden u insolvenčního soudu, druhý u obecného soudu osoby, v jejíž prospěch byl neúčinný právní úkon učiněn nebo která z něho měla prospěch.⁵⁰ Druhý přístup říká, že v případech, kdy žalovaný získal z odporovatelných právních jednání dlužníka majetkový prospěch, by měla mít odpůrčí žaloba podobu žaloby na plnění a neúčinnost se posoudí jako předběžná otázka. Podává se tak jen jedna žaloba a je vedeno jen jedno řízení.⁵¹ První přístup zastával v judikatuře Vrchní soud v Praze,⁵² druhý Vrchní soud v Olomouci⁵³ a Nejvyšší soud.⁵⁴ Řeháček hodnotí přístup Vrchního soudu v Praze jako „*teoreticky správný, ale narážející na praktický problém vyplývající z nevyhnutelné dvoufázovosti postupu insolvenčního správce,*“ zatímco přístup Nejvyššího soudu považuje za „*poněkud pochybný, jakkoliv pro praxi vhodnější.*“⁵⁵ Tento spor byl k 1. 1. 2014 vyřešen legislativně v tom smyslu, že

⁴⁸ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 379.

⁴⁹ WINTEROVÁ, Alena. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 6. aktualiz. vyd. Praha: Linde. s. 205.

⁵⁰ ŘEHÁČEK, Oldřich, VRBA, Milan: K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona, Právní rozhledy 9/2013, s. 305.

⁵¹ dtto

⁵² Např. Usnesení VS v Praze sp. zn. Ncp 2311/2010.

⁵³ Usnesení VS v Olomouci sp. zn. 13 Cmo 4/2010 (KSBR 44 INS 5753/2009).

⁵⁴ Rozhodnutí velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia NS z 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009.

⁵⁵ ŘEHÁČEK, Oldřich, VRBA, Milan: K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona, Právní rozhledy 9/2013, s. 305.

odpůrčí žalobou lze požadovat vedle určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání i peněžité plnění (ať už z důvodu, že původní dlužníkovy plnění bylo peněžité nebo že lze za původní nepeněžité plnění požadovat peněžitou náhradu)⁵⁶ a došlo tak (v případě peněžitého plnění) k potvrzení stanoviska NS v tom smyslu, že se podává jen jedna žaloba a vede se jen jedno řízení. Bylo tak upřednostněno ne zcela teoreticky korektní řešení, zato nepochybně řešení praktičtější a hospodárnější.

S uvedeným sporem a jeho legislativním řešením úzce souvisí povaha výroku o neúčinnosti. Jde-li o rozhodnutí konstitutivní, které má působnost *ex nunc*, a jehož účinky vznikají až jeho právní mocí, dost dobře nelze v jednom rozhodnutí mít i výrok na plnění, neboť ten lze vydat až na základě rozsudkem uznané neúčinnosti právního jednání. Pokud by byl výrok o neúčinnosti deklaratorní, jeho účinky působí *ex tunc* (tedy od doby příslušného právního jednání), a rozsudek na plnění lze vydat bez problémů. Přesto si myslím, že výrok o neúčinnosti deklaratorní není. Jednak by to mohlo vyvolat jiné problémy (např. možný vznik bezdůvodného obohacení, bylo-li již na základě neúčinného jednání mezi stranami dříve (pravidelně) plněno), navíc proti tomu stojí poměrně jasná zákonná dikce § 239 (4): *„Dlužníkovy plnění z neúčinných právních úkonů náleží do majetkové podstaty právní mocí rozhodnutí, kterým bylo odpůrčí žalobě vyhověno,“* která potvrzuje konstitutivnost rozhodnutí. Jak to ale jde dohromady s uvedeným legislativním řešením? Hned další věta § 239 (4) za právě citovanou zní: *„Tím není dotčeno právo insolvenčního správce v případě, že šlo o peněžité plnění nebo že má jít o peněžitou náhradu za poskytnuté plnění, požadovat odpůrčí žalobou vedle určení neúčinnosti dlužníkovy právního úkonu i toto peněžité plnění nebo peněžitou náhradu plnění.“* Zákonodárce se tedy uchýlil k poměrně nestandardnímu, ale praktickému řešení. Rozhodnutí je dále konstitutivní, nicméně zákon vytváří výjimku (pro peněžité plnění) a některé atributy konstitutivního rozhodnutí mu nepřiznává, resp. je potlačuje. Co se týče neúčinného jednání, které se týká individuálně určené věci nebo práva, insolvenční správce po výroku o neúčinnosti věc zapíše do majetkové podstaty. Insolvenční správce výlučně disponuje majetkem v majetkové podstatě – *„správce je oprávněn věc držet, užívat a používat její plody a užitky (například ji pronajímat a*

⁵⁶ § 239 (4) InsZ.

*inkasovat nájemné), a to bez zřetele k tomu, zda je úpadce vlastníkem věci.*⁵⁷ Proto už nemusí podstupovat další spor jako v případě peněžitého plnění.

3.1 Aktivní legitimace

Aktivně legitimován k podání odpůrčí žaloby je jedině insolvenční správce, a to i když není osobou s dispozičním oprávněním – to doplnila novela 294/2013 Sb. a odpověděla tak na některé pochybnosti v tomto směru.⁵⁸

Rozhodnutí, zda žalobu podat, závisí na úvaze insolvenčního správce,⁵⁹ výjimku z tohoto pravidla tvoří rozhodnutí věřitelského výboru, které v tomto směru správce zavazuje. Správce může podmínit podání odpůrčí žaloby nebo pokračování ve sporu tím, že požádá věřitele, aby mu poskytli zálohu na vedení tohoto sporu, nejsou-li v majetkové podstatě potřebné prostředky. V případě správcova úspěchu mohou příslušní věřitelé požadovat náhradu poskytnuté částky jako pohledávku za majetkovou podstatou, tedy přednostně. V předchozí úpravě dle ZKV měli možnost podávat odpůrčí žalobu i věřitelé. InsZ toto vylučuje, přesto nad tímto tématem vznikla debata. Kozák připomíná rozhodnutí ÚS (a navazující novelu InsZ 69/2011), které zrušilo zákaz popěrného jednání věřitelů a analogicky předpokládá, že je jen otázkou času, kdy se otázka aktivní legitimace věřitelů dostane k Ústavnímu soudu také.⁶⁰ K tomu se vyjádřil NS v odůvodnění rozhodnutí, kde s odkazem na zahraniční úpravy i historickou úpravu na našem území charakterizuje postavení insolvenčního správce jako zástupce (společného zájmu) věřitelů a navíc připomíná možnost věřitelského výboru správce k podání odpůrčí žaloby zavázat. Proto odmítl předložit věc Ústavnímu soudu k posouzení ústavnosti § 239.⁶¹ S tímto názorem souhlasím, a to i kvůli vlivu případných věřitelských odpůrčích žalob na rychlost a hospodárnost řízení.

3.2 Pasivní legitimace

Okruh pasivně legitimovaných osob vymezuje § 237 spolu s § 239 (1). Jsou to osoby,

⁵⁷ K tomu srovnej judikaturu k ZKV: Rozsudek NS 29 Cdo 2086/2000 (R 27/2003). Domnívám se, že v tomto případě lze judikaturu k ZKV použít, neboť charakterizuje způsob, jakým správce nakládá s majetkovou podstatou, který se nezměnil.

⁵⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 294/2013 Sb., s. 141.

⁵⁹ ZELENKA, J.: s. 367, KOZÁK, J.: s. 568. Vyplývá to i za starší judikatury k ZKV – např. Rozsudek NS sp. zn. 31 Cdo 542/98.

⁶⁰ KOZÁK, J.: s. 567.

⁶¹ Usnesení NS sp.zn. 29 Cdo 3/2013 (KSBR 37 INS 398/2010).

v jejichž prospěch bylo odporovatelné právní jednání učiněno nebo které z něj měly prospěch. To zahrnuje jak dlužníkovu protistranu u dvoustranného jednání a adresáta jednostranného jednání, tak i například toho, jenž se stal dědicem po dlužníkově odmítnutí dědictví.⁶² Dědici nebo právní nástupci uvedených osob jsou pasivně legitimováni, jestliže:

1. Jim musely být v době nabytí plnění známy okolnosti odůvodňující právo dovolávat se neúčinnosti vůči těmto osobám.⁶³
2. Jde o osoby dlužníku blízké nebo tvořící s dlužníkem koncern⁶⁴ - to je poměrně diskutabilní ustanovení. Zákon zde stanovuje osoby, u kterých je nastolena nevyvratitelná právní domněnka vědomosti o okolnostech uvedených v § 237 (2) a). Díkce ustanovení ale svádí k dojmu, že se zde pojmem dlužník myslí dlužník insolvenční, přitom pravděpodobně je zde pod pojmem dlužník myšlena osoba, která měla z dlužníkovy odporovatelného jednání prospěch, tak jak to definuje první odstavec § 237. Vztah k dlužníku není v tomto případě důležitý, zatímco vztah k zůstaviteli nebo k právnímu předchůdci ano.⁶⁵ Proto se domnívám, že zmíněné ustanovení je třeba vykládat v tomto smyslu a zasloužilo by si legislativní vyjasnění.

Tato povinná osoba (nebo její právní nástupce) musí plnit i v případě, že plnění s dlužníkem bylo vzájemné. Insolvenční správce ji plnění, které poskytla dlužníkovi, vydá až poté. Pokud takové plnění není v majetkové podstatě rozpoznatelné, pohledávka této dlužníkovy protistrany tím vzniklá se považuje za přihlášenou pohledávku a v insolvenčním řízení se uspokojí stejným způsobem jako ostatní přihlášené pohledávky⁶⁶ (k důsledkům tohoto pravidla viz kapitolu 3). Tato přihláška se sice považuje za přihlášenou, nikoliv však zatím za přezkoumanou a zjištěnou. Insolvenční správce tedy přihlášku dle § 188 InsZ přezkoumá a může ji i popřít (§ 192 InsZ).⁶⁷

Po skončení insolvenčního řízení lze vrátit plnění vydané do majetkové podstaty jen v případě, že nebylo použito k uspokojení věřitelů.⁶⁸

⁶² MARŠÍKOVÁ, J.: s. 374.

⁶³ § 237 (2) a) InsZ.

⁶⁴ § 237 (2) b) InsZ.

⁶⁵ MARŠÍKOVÁ, J.: s. 375.

⁶⁶ § 237 (4) InsZ.

⁶⁷ KOTOUČOVÁ, J.: s. 521.

⁶⁸ § 237 (3) InsZ.

4 Střet neplatnosti a odporovatelnosti a důsledky výběru pro majetkovou podstatu

§ 234 InsZ ke vztahu neplatnosti a odporovatelnosti říká: „Byla-li zjištěna neplatnost právního úkonu týkajícího se majetku nebo závazků dlužníka, který lze současně považovat za neúčinný, postupuje se podle §233.“, tj. podle ustanovení, které se týká neplatnosti. V případě, že by byla podána odpůřčí žaloba, musel by ji soud zamítnout.⁶⁹ V této souvislosti připomínám kapitolu 2.1, kde jsem v částech „Společné znaky skutkových podstat (Právní jednání)“ a „§ 242 – úmyslně zkracující právní jednání“ o tomto pojednával a došel jsem k závěru, že v případě relativní neplatnosti lze takovému (tj. v té době platnému) jednání odporovat. Aktuálním se tento problém stal po rekodifikaci soukromého práva, která upřednostňuje neplatnost relativní před absolutní, resp. platnost před neplatností.

Za předpokladu, že jsou mé závěry správné, co z toho prakticky pro insolvenční řízení plyne? Má-li insolvenční správce volit mezi odpůřčí žalobou a námitkou neplatnosti, bude jistě volit variantu příznivější pro majetkovou podstatu. Která to ale je? Plnění, které ušlo z majetkové podstaty neúčinným či neplatným právním jednáním do ní bude vráceno v obou případech. Rozdíl nastává u plnění vzájemných. Z neplatného právního jednání vrací správce plnění v celé výši⁷⁰ a o toto plnění bude majetková podstata ochuzena. Ale v případě neúčinného jednání je situace jiná (viz předchozí kapitolu). Insolvenční správce plnění, které v majetkové podstatě není nebo není rozpoznatelné (tj. peníze), vracet nemusí. Oprávněné osobě pouze vzniká přihlášená pohledávka, která se uspokojí stejně jako ostatní přihlášené pohledávky. Vzhledem k tomu, že z podstaty insolvenčního řízení zpravidla nedochází k plnému uspokojení věřitelů (a leckdy dojde jen k minimálnímu uspokojení), má to pro oprávněnou osobu zásadní důsledky, neboť se toto plnění rozdělí mezi věřitele poměrným dílem. Pro majetkovou podstatu je to naopak příznivější – může dojít k jejímu reálnému navýšení.

Je vidět, že následky toho, že dáme správci možnost potenciálně neplatnému jednání také odporovat (samozřejmě při splnění příslušných podmínek) jsou poměrně závažné. Osobně jsem zvědav, zda se časem praxe k řešení tohoto sporu dostane, a zda budou

⁶⁹ KOTOUČOVÁ, J.: s. 500.

⁷⁰ § 233 (1) InsZ.

potenciální důsledky tohoto názoru udržitelné.

Závěr

Cílem práce bylo popsat a analyzovat úpravu týkající se neúčinnosti právního jednání v insolvenčním řízení. Na mnoho otázek, a to i poměrně zásadních, však existují protichůdné názory. V takových případech jsem se pokusil tyto názory shrnout, porovnat je a na základě toho k nim zaujmout vlastní stanovisko.

Obrovské změny soukromého práva, které nastaly od začátku roku 2014, se samozřejmě nevyhnuly ani insolvenčnímu právu. Tím mám na mysli zejména nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb. Některé důsledky jsou vidět na první pohled (např. terminologické), větší problém při zpracovávání práce ale působily změny určitého přístupu nebo předpokladů, které třeba nejsou tak viditelné, nicméně jejich změny se v něm musí odrazit. Nejvýznamnějším, byť zdaleka ne jediným příkladem je změna v přístupu k relativní a absolutní neplatnosti právního jednání. Pro insolvenční praxi je než nový občanský zákoník snad ještě významnější novela č. 294/2013 Sb., která zapracovává do insolvenčního zákona poznatky, které byly nashromážděny za dobu jeho účinnosti. Tím došlo k vyřešení některých výkladových sporů (ty jsem přesto ale v práci zmiňoval). V některých případech takovou změnu považuji za správnou (sjednocení postupu při vymáhání plnění z neúčinných právních jednání), jindy za méně vhodnou (např. nutnost dovolávat se téměř všech neúčinných jednání odpůrčí žalobou). Jak ale vyplynulo z jednotlivých kapitol práce, domnívám se, že některé otázky by ještě měly být vyjasněny.

Seznam použitých zdrojů a literatury

Domácí literatura

DVOŘÁK, Jan a kol. Občanské právo hmotné. 1. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 429 s. ISBN 978-80-7478-326-5.

KOZÁK, Jan / [et al.]. Insolvenční zákon a předpisy související: Nařízení Rady (ES) o úpadkovém řízení : komentář. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, xxiii, 1246 s. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-807-3572-433.

KOTOUČOVÁ, Jiřina a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon): komentář. 1. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2010. xxi, 1100 s. ISBN 978-80-7400-320-2.

MARŠÍKOVÁ, Jolana a kol. Insolvenční zákon: s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy, ve znění zákonů č. 69/2011 Sb. a č. 73/2011 Sb. Praha: Leges, 2011, 793 s. ISBN 978-80-87212-75-2.

Ottův slovník naučný. Osmnáctý díl. Praha: J. Otto, 1902, 1028 s.

RICHTER, Tomáš. Insolvenční právo. Vyd. 1. Praha: ASPI, 2008, 471 s. ISBN 978-80-7357-329-4.

ŠVESTKA, Jiří / [et al.]. Občanský zákoník: komentář. Svazek 1 (§ 1 až 654). Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 1667 s. ISBN 978-80-7478-370-8.

WINTEROVÁ, Alena. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 6. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 711 s. ISBN 978-807-2018-420.

ZELENKA, Jaroslav a kol. Insolvenční zákon: (zákon č. 182/2006 Sb., ve znění zákona č. 312/2006 Sb., č. 108/2007 Sb., č. 296/2007 Sb. a č. 362/2007 Sb.): poznámkové vydání s důvodovou zprávou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy. 2., aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2008. 796 s. ISBN 978-80-7201-707-2.

Zahraniční literatura

JACKSON, Thomas H. The logic and limits of bankruptcy law. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, viii, 287 p. ISBN 06-745-3745-9.

Odborné články

PULKRÁBEK, Zdeněk: Odporovatelnost tzv. ekvivalentních právních úkonů, Právní rozhledy 21/2009, s. 753.

PULKRÁBEK, Zdeněk: Vyhlídky odpůrčího práva (tzv. relativní neúčinnosti) podle nového občanského zákoníku, Právní rozhledy 11/2013, s. 381.

RICHTER, Tomáš: Insolvenční zákon: od vládního návrhu k vyhlášenému znění, Právní rozhledy 21/2006, s. 765.

ŘEHÁČEK, Oldřich, VRBA, Milan: K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů dle insolvenčního zákona, Právní rozhledy 9/2013, s. 305.

Právní předpisy

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (Insolvenční zákon)

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád

Důvodové zprávy

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb.: Konsolidované znění. Justice.cz [online]. 2012 [cit. 2014-03-31]. Dostupné z:

<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>

Důvodová zpráva k zákonu č. 294/2013 Sb. PSP ČR [online]. 2013 [cit. 2014-03-31].

Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=929&CT1=0>

Judikatura

Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2585/2007 (PR 13/2010, s. 482).

Rozsudek NS sp. zn. 21 Cdo 1811/2000.

Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 1262/2002.

Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2432/2007.

Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 2709/2007.

Rozsudek NS sp. zn. 31 Cdo 417/99 (Soudní judikatura 10/2000, č. 104).

Rozsudek NS sp. zn. 29 Odo 130/2004.

Rozsudek NS sp. zn. 28 Cdo 223/2012.

Usnesení NS sp. zn. 31 Cdo 365/2009.

Rozsudek NS sp. zn. 29 Cdo 2086/2000 (R 27/2003).

Rozsudek NS sp. zn. 31 Cdo 542/98.

Usnesení NS sp. zn. 29 Cdo 3/2013 (KSBR 37 INS 398/2010).

Rozsudek VS v Praze č.j. 15 Cmo 72/2010.

Usnesení VS v Praze sp. zn. 1 VSPH 170/2008-B-17 (KSUL 70 INS 2162/2008).

Usnesení VS v Praze sp. zn. 102 VSPH 90/2011-44 (KSPH 38 INS 3926/2009).

Usnesení VS v Praze sp. zn. Ncp 2311/2010.

Usnesení VS v Olomouci sp. zn. 12 Cmo 1/2013.

Usnesení VS v Olomouci sp. zn. 13 Cmo 4/2010 (KSBR 44 INS 5753/2009).

Rozsudek KS v Ostravě sp. zn. 14 ICm 2068/2010.

Rozsudek KS v Ostravě sp. zn. 36 ICm 2050/2010.